

FERWAGNER PÉTER ÁKOS
Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 1. szám, 101–120.
ISSN 0237-7934
DOI [10.14232/aetas.2023.1.101-120](https://doi.org/10.14232/aetas.2023.1.101-120)
www.aetas.hu

Úton Kamerun függetlensége felé: az 1945-ös dualai felkelés

A második világháború mélyreható változásokat indított el a gyarmati világban. Ezeket a változásokat a legtöbben különféle külső tényezőkhöz (például az önrendelkezési jogot elismerő Atlanti Charta elfogadásához, az őslakos katonáknak a szövetségesek győzelméhez nyújtott hatalmas jelentőségű támogatásához stb.) kötik, pedig a belső okok legalább ennyire fontos következményekkel jártak. Afrikában különös jelentőséggel bírt, hogy a háború következtében a gyarmatosító hatóságok elnyomó politikája felerősödött, növelve a már amúgy is meglévő elégedetlenséget. A kameruni Dualában 1945 szeptemberében történtek azonban további sajátosságokat hordoznak magukon: az itt kirobbant felkelés egyrészt a kikötőváros társadalmi struktúrájának gyors átalakulásából, másrészt az európai származású telepesek magatartásából következett. A nyugat-afrikai francia gyarmatokon az európaiak jellemzően kevesen voltak, ezért a politikai eseményekben kisebb szerepet játszottak, mint Észak-Afrikában, Kamerunban viszont főszereplőnek számítottak az erőszakos összetűzésekben.

Nemcsak Kamerunra, hanem egész Francia Nyugat- és Egyenlítői-Afrikára igaz, hogy az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság hatásai még a második világháború előestéjén is éreztették a hatásukat. Az alacsony felvásárlási árak, a csökkenő jövedelmek az elsősorban földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó őslakosok körében pesszimizmust szültek, teret nyitva az antikolonialista mozgalmak megerősödésének. A jobb élet reményében vidékiek özönlöttek a városokba, Dualában 1944–1945-ben már jelentős közösséget alkottak. Kamerunban mindegyre rárakódott a főleg a városban és környékén koncentrálódó európai telepes társadalom növekvő aggodalma a jövőjét illetően.

Kamerun gyarmatosításának menete

A Guineai-öbölben található kameruni partvidéken először a portugálok jelentek meg, akik a Dualát ma kettészelő Wuri folyót a benne élő garnélarákok miatt Rákfolyónak (*Rio dos Camaroes*) nevezték el, ezt a nevet pedig a később érkező spanyolok is átvették (*Rio de Camarones*). Innen származik az ország elnevezése. A 16. század második felében a már itt élő bakongó és baszá törzsek mellé a Kongó-medence vidékéről betelepült a bantu népcsoportba tartozó duala nép, amelynek számaránya a 20. század második felében meghaladta a 10%-ot.¹ A 18. század végén a Kamerun folyó torkolatánál élő dualák teljesen kiszorították onnan a baszákat, ugyanekkor pedig fulbe pásztorok csoportjai költöztek a belső területek füves fennsíkjaira. Az újkorban az európaiak elsősorban elefántcsontot, kaucsukot és rabszolgát szereztek be a dualáktól, akik a belső területekkel folytatott kereskedelem közve-

¹ Kiszely: *A Föld népei*, 158., 380.

títőiként alkoholt, iparcikkeket és puskaport kaptak cserébe. Az ekkor még nem ezt a nevet viselő Duala város a 18. században kedvező fekvése miatt a rabszolga-kereskedelem jelentős állomásának számított, ami elősegítette fejlődését. A későbbiekben a térség a gyarmatosító hatalmak rivalizálásának céltáblájává vált. Az 1830-as és az 1840-es években a britek a hittérítésben és a kereskedelemben előnyre tettek szert a többiekkel, elsősorban a hollandokkal szemben,² de London habozott, hogy megszerezze-e a területet. Német kereskedők az 1860-as években kihasználták a késlekedést, és megvetették a lábukat Dualában.

Kamerunt a németek 1884-ben kezdték ténylegesen is gyarmatosítani. Az ismert felfedező és diplomata, Gustav Nachtigall július 14-én az angolok által Cameroon Townnak hívott városban a duala törzsek főnökei előtt felvonta a német birodalmi lobogót, a települést pedig Kamerunstadt néven a gyarmat fővárosává tette. A város a német kormányzó rendeletére 1908-ban a környékbeli többségi etnikum után felvette a Duala nevet, Kamerun pedig az ország elnevezése lett, de a közigazgatás székhelye 1910-ben Yaoundéba települt át, így Duala elvesztette fővárosi rangját. Kedvező fekvése miatt ugyanakkor megőrizte gazdasági vezető szerepét, nyitott maradt a külvilág felé és a belső területekkel fenntartott kapcsolatok erősítésére, külföldi vállalatok ezért szívesen költöztek ide, minek következtében kozmopolita jellegűvé alakult.

Miután a környező területek gyarmatosítóival, a britekkel, a franciákkal és a spanyolokkal elhatárolták befolyási övezeteiket, a németek hozzáláttak a belső vidékek elfoglalásához, de az 1914-ig tartó uralmuk alatt az ország egészét sohasem sikerült pacifikálniuk. Az alávetés módszerei (beszolgáltatások, adók, kényszermunka, faji diszkrimináció, jogfosztás stb.) nem sokban különböztek a Szubszaharai-Afrikában másutt is megismert eszközöktől. Délen az ültetvényes gazdálkodás meghonosítása során gyarmati részvénytársaságok kiterjedt koncessziós földterületekhez jutottak, a 20. század elején pedig a vasútépítés is megkezdődött.³

Mindez természetesen tiltakozást szült. Az alkalmi ellenállások és lázadások mellett a gyarmati adminisztrációval a legerőteljesebben éppen a mintegy húszezer lakosú Duala előkelői szegültek szembe, akikkel pedig a németek 1884 júliusában megkötötték a protektorátusukat szentesítő szerződést. Annak értelmében a főnökök fizetség és bizonyos garanciák ellenében lemondtak területük felség-, törvénykezési és közigazgatási jogairól. Az egyezményt két nappal később a berlini Reichstag ideküldött képviselője, Gustav Nachtigall ratifikálta, csupán röviddel azelőtt, hogy egy angol ügynök hasonló céllal megérkezett...

A 20. század elején a Dualában uralkodó, a Manga Bell-dinasztiához tartozó királyok és a németek között vita támadt az 1884-es szerződés pénzügyi vonatkozásainak értelmezéséről, ami a hatóságok drasztikus lépéseihez vezetett. A duala előkelők tiltakozása (1902-ben és 1905-ben petíciók és küldöttségek menesztése a Reichstagba) akkor erősödött föl, amikor 1911-ben nyilvánosságra került a németek földkiszajátítási terve: Duala központját az európai telepéseknek szánták, az addig ott élő duala elitet s főleg a Bell klánt pedig kiköltöztették volna az újonnan létrehozandó külső kerületekbe. A franciák az 1914–1916 közötti, nagyrészt afrikai katonáikkal folytatott hadjárataik révén megszerezték maguknak az ország területének négyötöde (418 ezer km², csaknem 2,2 millió lakos) fölött az ellenőrzést (a nigériai határ menti maradék egyötöd brit ellenőrzés alá került). Francia Kamerun Párizs két nagy afrikai gyarmati közigazgatási egysége közül Egyenlítői-Afrikához került (a másik Nyugat-Afrika volt). A helyi elit ellenállása azonban a két világháború közötti időszakra is

² A missziós munkában különösen jeleskedett a baptista Alfred Saker, aki az 1870-es években duala nyelvre fordította a *Bibliát*. Slageren: *Les origines de l'Église évangélique du Cameroun*, 29.

³ Fage–Tordoff: *Afrika története*, 338–339.

jellemző maradt. A franciaellenes mozgalom fő erői közé tartozott a Kamerunban jelentős baptista egyház, valamint az első nacionalisták és németbarát politikusok kicsiny csoportja.⁴

Nem véletlen, hogy a német, majd francia gyarmatosítókkal szembeni ellenállás derék-hadát a dualai őslakos kereskedőburzsoázia képezte. Amellett, hogy ez a közösség a politikailag legaktívabb kameruni etnikai csoporthoz, a dualához tartozott, a legintenzívebb kapcsolatokat alakította ki az európaiakkal a belső vidékekkel zajló közvetítőkereskedelem révén. A német időszakban kemény ellenállást tanúsított a kereskedelmi előjogai védelmében, s hogy megőrizhesse a hegemoniáját a part menti falvak felett. A németek erre úgy válaszoltak, hogy 1914-ben lázadás szításának vádjával kivégezték a dualaiak egyik vezetőjét, a német protektorátusi szerződés aláírójának, Ndumbe Lobe Bell királynak az unokáját, Rudolf Manga Bellt, valamint a titkárát, Adolf Ngosso Dint.⁵ A város éppen ezért szívélyesen fogadta 1914. szeptember végén a bevonuló franciákat és angolokat, de hamarosan csalódtak, látván azt, hogy az új urak módszerei nem sokban különböznek a korábbiaktól. Az első világháború után Duala legfőbb célja az egykori autonómia, valamint a németek által elkobzott s az új urak által birtokba vett földek visszaszerzése lett.

A kikötőváros a két világháború között valamelyest ki tudta használni a franciák és a britek nagyhatalmi rivalizálását. A Népszövetség létrehozása és a mandátumrendszer bevezetése megadta a kameruniak számára a jogot, hogy sérelmeiknek és követeléseiknek petíció formájában hangot adjanak. Éltek is ezzel a joggal, hiszen több mint egy tucat petíciót nyújtottak be a Népszövetség Állandó Mandátumbizottságához.⁶ Az 1929-ben összeállított petíciójukban például a dualai előkelők kérték, hogy a számukra gyűlöletes francia mandátumot váltsa fel más közigazgatási forma a Népszövetség közvetlen irányítása alatt. Elfogadhatatlannak tartották továbbá a gazdasági kapcsolatok útjába állított különféle akadályokat Francia és Brit Kamerun között, az egészségügyi, igazságszolgáltatási és oktatási rendszerek fejletlen állapotát (az ország északi tartományaiban az analfabéták aránya még az 1950-es években is elérte a 99%-ot⁷), valamint az őslakosok szabadságjogainak megkurcítását, különös tekintettel a hagyományos földtulajdonjogra.⁸ Az a tény, hogy a dualaiak németül fogalmazták meg a beadványukat, megkérdőjelezte a franciák kulturális és nyelvi egyeduralmát (amire pedig a franciák Afrikában mindig is féltékenyek voltak), s természetesen feldühítette a gyarmatosítókat. Vissza is utasították a petíciót.⁹

Mindennek azért is volt különös jelentősége, mert a két világháború között Németország és Franciaország között valóságos „hidegháború” bontakozott ki a kameruni kérdés miatt, a németek ugyanis egyre hevesebben követelték vissza egykori gyarmatukat. Aggodalommal töltötte el Párizst, hogy miután Németország 1927-ben tagja lett a Népszövet-

⁴ Habár Dualában általánosnak volt mondható a német gyarmati uralommal szembeni ellenszenv, a gyarmati adminisztráció által foglalkoztatott néhány dualai az 1920-as, 1930-as években a volt gyarmatosítók visszatérése mellett szállt síkra. Joseph: *The German Question in French Cameroun*, 65–90.

⁵ A kivégzés dátuma (1914. augusztus 8.) egyesek szerint a kameruni nacionalizmus születésnapját jelentette. Kamé Bouopda: *Histoire politique du Cameroun*, i. m.; Ndumbe III.: *Le rôle de jeunesse dans la construction nationale*, i. m.

⁶ Ndi: *La gestion des pétitions sur le Cameroun*, 231–256.

⁷ Tyulpanov: *Az imperialista gyarmati rendszer*, 89.

⁸ Természetesen közösségi földtulajdonról van szó, hiszen Szubszaharai-Afrikában a földmagántulajdon úgyszólván ismeretlennek számított. Vö. Ecsedy: *Földtulajdon és államszervezet Fekete-Afrikában*, 233–335.

⁹ Joseph: *The German Question in French Cameroun*, 69–70.

ségnek, a német kereskedők és üzletemberek mind nagyobb számban tértek vissza a Guineai-öböl partvidékére: Kamerun külkereskedelmében „még 1935-ben is 14%-kal nagyobb volt a német részesedés”, mint a francia. „Franciaországnak csak a következő évben, 1936-ban sikerült 0,9%-kal megelőznie az exgyarmatosítót.”¹⁰ Mindez bekapcsolhatta a vészcsengőket a Szajna partján, mert köztudott volt, hogy 1884 után a kereskedelmi társaságok milyen óriási szerepet játszottak a német gyarmati uralom kiépítésében. A franciák ezenkívül a Kamerunban élő német ültetvénytulajdonosokat Berlin beépített ügynökeinek tekintették, s tevékenységüket fokozott figyelemmel kísérték. S habár úgy tűnik, az ország legnagyobb részén a német propagandának elhanyagolható hatása volt, Duala környékén nagyobb figyelmet kaphatott.

Az igazi fenyegetést a franciák kameruni uralmára persze nem a németek jelentették, hanem az őslakosok elégedetlensége. Dualában már az 1920-as évek elején alakultak olyan csoportok, szervezetek, amelyek nacionalista jelzővel illethetők. Ezek egyike a „Bennszülött” Baptista Egyház francia misszionáriusoktól független, 1922-ben betiltott mozgalma volt Lotin Samé lelkipásztor vezetésével, aki az egyházi emancipáció jelképévént számos kameruni nacionalistát inspirált.¹¹ Mások a szenegáli származású Lamine Senghor által 1927-ben alapított párizsi, a kommunista párthoz közel álló Néger Faj Védelmi Ligájával álltak kapcsolatban, de terjedt az Egyesült Államokból újtárra induló pánafrikanizmus is.¹² Az elégedetlenség oka minden esetben a francia gyarmati rendszer elnyomó mivolta, igazságtalansága és brutalitása volt. A hatóságok általában ellenségesen léptek fel a mozgalmakkal szemben, a második világháború kirobbanása után pedig az elnyomás fokozódott. 1940-ben 71 személyt tartóztattak le franciaellenes propaganda és az ellenséggel való kollaborálás vádjával, ám közülük 56-ot fel kellett menteni. A többiek azonban nyolc–tíz évnvi börtönbüntetést kaptak. 1941 márciusában pedig kivégezték a dikongó törzsbe tartozó Theodore Meetont, akit azzal vádoltak, hogy megpróbálta felvenni a kapcsolatot a közeli Fernando Po szigetén található német konzulátussal.¹³

A gyarmati hatóságok az elnyomás mellett megpróbálták más eszközöket bevetni, például franciabarát mozgalmakat szervezni és támogatni. A Párizsban értelmiségiek által alapított és az anyaországban élő kameruniakat tömörítő Kameruni Érdekeket Védő Bizottság, mely 1938-ban ország-világ előtt hitet tett a Franciaország iránti ragaszkodásáról,¹⁴ javasolta, hogy rendezzenek népszavazást a fennálló gyarmati rend öszznépi támogatásának demonstrálására. A hatóságok ezt ugyan nem merték megtenni, de Richard Brunot kormányzó 1938 végén Dualában megalapította a Francia Kameruni Ifjúság (*Jeucafra*) nevű szervezetet egy fiatal közmunkaügyi hivatalnok, Paul Soppo Priso vezetésével. Az FKI célja az volt, hogy kinyilvánítsa a kameruni elit és tömegek francia fennhatóság melletti kiállását. 1939. január 8-án Dualában harmincezer résztvevővel megtartotta első nagygyűlését,¹⁵ s a világháború alatt számos hasonló tömegdemonstrációra került sor a gyarmat minden részén.¹⁶ Hogy ez az erőfeszítés valamennyire sikeres lehetett, azt az is bizonyítja, hogy

¹⁰ Salgó: *Gyarmatpolitika Napóleonról de Gaulle-ig*, 137.

¹¹ Johnson: *La formation d'une Église locale au Cameroun*, 367–378.; Messina–Slageren: *Histoire du christianisme au Cameroun*, 63–65.

¹² Ndiaye: *Présence africaine avant „Présence Africaine”*, 64–79.

¹³ Lon Nfi: *The Reunification Debate*, 58–59.

¹⁴ *Le Comité de défense des intérêts du Cameroun manifeste son attachement à la France*. La Dépêche Algérienne, 1938. július 24. 3.

¹⁵ Mille: *La réponse de l'empire*. L'Ère nouvelle, 1939. december 18. 1.

¹⁶ Biko: *L'aventure ambiguë d'un pays bilingue*, 231–240.

noha 1940 júniusában, Franciaország német megszállásakor Kamerun egész Francia Afrikával együtt Pétain tábornok vichyi rezsimjéhez csatlakozott, s ismét felerősödtek a németbarát hangok, mégis Kamerun volt az, amely Csáddal és Kongóval együtt a leghamarabb pártolt át de Gaulle tábornok szabad francia mozgalmához.¹⁷ Ennek valószínűleg az volt az oka, hogy mind a francia telepesek, mind az őslakosok megértették, hogy német győzelem esetén Kamerun nem Vichy, hanem a fajüldözött náci uralma alá kerül.

A kameruniak hozzájárulása a Szabad Franciaország és a szövetségesek erőfeszítéseikhez jelentékenynek mondható: munkaerőt adtak, élelmiszert szállítottak, pénzügyi segítséget nyújtottak, és nem utolsósorban katonákat küldtek Philippe Leclerc ezredes líbiai hadjáratába, ami növelte a nemzeti büszkeséget és öntudatot.¹⁸ De Gaulle két ízben, 1940 októberében és 1942 szeptemberében is ellátogatott az országba, magasztalta a helyiek áldozatvállalását, amivel erősítette a hazafias érzéseket. A világháborús győzelem után azonban Franciaország láthatólag megfélemedezett ezekről az áldozatokról, sőt a hatóságok azt érzékelték, hogy az általuk is táplált büszkeség és a nemzeti önrendelkezés iránti vágy túlzottan megerősödött, ami már a hatalmukat veszélyezteti. Nagyon fontos következményei lettek annak, hogy részben az FKI tevékenységének köszönhetően 1938 óta a Kamerun különböző részein élők egyáltalán találkozhattak egymással, kicserélhették a közügyekről vallott véleményüket, ezáltal erősödhetett a nemzeti egység és identitás.¹⁹ Ugyanilyen hatást gyakorolt 1944-ben az első kameruni szakszervezetek megalakulása.

A felkelés előzményei

1945 tavaszán és nyarán, amikor a szabad világ a fasizmus feletti győzelmet ünnepelte, a franciák afrikai gyarmatbirodalmában paradox módon példátlan mértékűvé fokozódott az őslakosok elnyomása. Ez főleg abból az anyaországban általánossá vált szemléletből fakadt, hogy a világháborús győzelem bebizonyította, nemcsak szükséges, hanem egyenesen kívánatos is a gyarmatbirodalom fenntartása, mivel az onnan származó erőforrások nélkülözhetetlenek Franciaország újjáépítéséhez. A franciák persze tudatában voltak annak, hogy a világháború alatti támogatásért „tartoznak” a gyarmataiknak, ezért hajlottak is a gyarmati rendszer bizonyos reformjára, de a függetlenség megadásáról, amit pedig egyes helyeken már követeltek, szó sem lehetett. A de Gaulle tábornok kezdeményezésére 1944 elején a kongói Brazzaville-be összehívott, gyarmati főtisztviselők, főhivatalnokok és katonai vezetők részvételével megrendezett konferencia volt hivatott arra, hogy meghatározza a háború utáni gyarmatpolitika fő alapelveit és irányait, de érdemi változást az őslakosok életében ez a tanácskozás nem hozott. Igaz, de Gaulle megértette, hogy a háború megnyerése érdekében hozott egyre súlyosabb áldozatokért cserébe reformokat kell ígérnie, ennek ellenére nem beszélt a népek önrendelkezési jogának elismeréséről. Legfeljebb föderális parlament összehívására látott lehetőséget, s azt is elutasította, hogy az oktatásban a francia helyett a helyi nyelveket vezessék be.²⁰ Ennek ellenére a reformok szele a birodalom minden sarkában érezhető volt: az 1944. március 7-i rendelet talán nem adott az algériai musz-

---

¹⁷ Bene: *A Szabad Francia Erők*, 38.

¹⁸ 1944-ben a szabad francia haderő állományának háromnegyedét afrikai származású katonák adták! Vaïsse: *Le rêve de la grandeur*, 86–90.

¹⁹ Onana: *Entrées en politique*, i. m.

²⁰ Yacono: *Les étapes de la décolonisation française*, 55–56.

limoknak a franciákkal egyenlő jogokat?²¹ Az 1945. március 24-i rendelet talán nem ígért széles körű autonómiát az öt területből összeálló „Indokínai Föderációnak” az éppen akkor formálódó Francia Unión belül?²² Úgy tűnhetett, hogy a nemzetközi helyzet is a változások irányába mutat: Franklin Delano Roosevelttel amerikai elnök nyíltan támogatta a gyarmati rendszer felszámolását, 1945. március 22-én megalakult az Arab Liga, amelynek tagja lett Szíria és Libanon francia mandátumterület, 1945. június 26-án pedig San Franciscóban aláírták az ENSZ alapokmányát, melynek a népek önrendelkezésére vonatkozó pontját mindenütt lelkesen fogadták a gyarmatok politikai elitjei.²³

Kétségtelen, hogy a francia gyarmatbirodalom eresztekéi recsegtek-ropogtak, a leglátványosabban Észak-Afrikában, a Közel- és a Távols-Keleten, de az összeomlást a gyarmatosítók mindenáron meg akarták akadályozni. Algériában az európai telepesek és az őslakosok közötti kapcsolatok folyamatosan romlottak, a nemzeti mozgalom 1945 elejére erőteljesen radikalizálódott, ami május 8-án az ország keleti részén tüntetésekhez és európaiak lemészárlásához vezetett. Sokakat megdöbbentett a történelem brutális, mintegy tízezer áldozatot követelő megtorlása.²⁴ A Levantében Libanon és Szíria függetlenségét a Szabad Franciaország 1941 júniusában ugyan elismerte, csak hogy de Gaulle hazája gazdasági, kulturális és katonai érdekei védelmében továbbra is több ezer tisztviselőt és katonát állomásoztatott a mandátumokban, amit a britek által támogatott szíriai nacionalisták mind hevesebben bíráltak. Olyannyira, hogy májusban erőszakos incidensekre került sor Damaszkuszban.²⁵ A leglátványosabb fordulat azonban Indokínában következett be, ahonnan 1945 márciusában a japánok kiebudalták a franciákat. A megszállók névleg függetlenséget adtak Vietnammak, Kambodzsanak és Laosznak, de ez csak a szeptember 2-i kapitulációjuk után válhatott valóra. Ugyanezen a napon Ho Si Minh proklamálta a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, az országot pedig a nemzeti mozgalom fegyveres ereje, a Viet Minh birtokba vette. S habár a hónap végén a franciák visszatértek, a vietnami gerillák masszív ellenállásával találták szembe magukat.²⁶ Ebbe a dekolonizációs vonulatba illeszkedtek a kameruni események is.

Nyugat-Afrikában a feszültség 1944-től kezdve érezhetően növekedett, aminek a háttérben főleg szociális okok (emelkedő árak, magas adóterhek, beszolgáltatási kötelezettségek) húzódtak, de nyilvánvalóan nem elhanyagolható szerepet játszott a szövetségesek győzelmébe és az önrendelkezési jog közeli megvalósulásába vetett remény is. Egész Nyugat- és Egyenlítői-Afrikában nagy visszhangot keltett a thiaroye-i mézárálás, amelynek során ebben a Dakar melletti laktanyában több tucatnyi szenegáli lövészt végeztek ki hidegvérrel, amiért követelték a zsoldjuk kifizetését. Miután a kérésüket megtagadták, a katonák foglyul

---

²¹ *Ordonnance du 7 mars 1944 relative au statut des Français musulmans d'Algérie*. Journal officiel de la République française (a továbbiakban: JORF), n°24, le 18 mars 1944. 217–218.; Ferwagner: *Francia politikai pártok a gyarmati Algériában*, 20–21.

²² *Déclaration du Gouvernement, en date du 24 mars 1945, relative à l'Indochine*. JORF, n°72, le 25 mars 1945. 1606–1607.; Lacouture: *De Gaulle*, 162–163.

²³ A világszervezet a korábbi mandátumterületeket az év végén gyámságokká nyilvánította, a gyám feladatául pedig az alapokmány a népek „politikai, gazdasági, szociális előrehaladását, valamint a nevelésügy fejlesztését” írta elő. A területeket az újonnan létrehozott Gyámsági Tanács felügyelete alá rendelte. Búr: *A szubszaharai Afrika története*, 88., 92.

²⁴ J. Nagy: *A nemzeti felszabadító mozgalom problémái Algériában*, 75–88.; uó.: *Insurrection dans le Constantinois*, 123–130.

²⁵ Gaulle: *Háborús emlékiratok*, 318–331.; Salgó: *Gyarmatpolitika Napóleontól de Gaulle-ig*, 179–182.

²⁶ Balogh: *Délkelet-Ázsia történelme*, 271–272.; Salgó: *Ho Si Minh*, 88–93.

ejtették a laktanya francia parancsnokát, akit később elengedtek. Másnap, december 1-jén páncélosok nyomultak be a táborba, és tüzet nyitottak a fegyvertelen afrikai katonákra. A hivatalos mérleg: 35 halott, több mint negyven sebesült, de az áldozatok tényleges száma minden bizonnyal jóval magasabb lehetett, mivel háromszáz főnek nyoma veszett.²⁷

A világháború szenvedései Kamerunban főleg az ország déli részén voltak súlyosak: az alapvető élelmiszerek hiánya, kényszermunka az ültetvényeken, a Duala–Yaoundé–Abong út karbantartási munkálatai, a drágakő- és aranybányák művelése és a kaucsukgyűjtés súlyos teherként nehezedett az őslakosok vállára. A terhek elől a falusiak a jobb élet reményében a városokba vándoroltak, amit az 1914 óta hatalmas átalakuláson átmenő Duala látványosan reprezentál. A város afrikai lakosainak száma 1914–1939 között 25 ezerről 40 ezerre, 1945-re pedig 60 ezerre nőtt. E növekedés főleg a vidékről beáramló falusiaknak köszönhető, mivel a tősgyökeres dualaiak száma viszonylag stabil maradt (1914: 20 ezer, 1945: 23 ezer fő). A bevándorlók már 1930-ra túlsúlyba kerültek, számuk az 1940-es, 1950-es években még tovább nőtt (1956: 60–70 ezer bevándorolt). Eközben Dualában az európaiak 1945-ben 3300-an lehettek (az összes Kamerunban élő telepes mintegy fele), s számuk ugyancsak gyorsan emelkedett (1948: 5800, 1956: 17 000 fő).²⁸ Elefántcsontpart mellett éppen Kamerun volt Francia Nyugat-Afrikának az az országa, ahol az európai agrártelepes népesség a legnagyobb számban koncentrálódott. A három közösség (őslakók, bevándoroltak, telepesek) egymástól világosan elkülönülő társadalmi-gazdasági szerepet játszott, és fizikailag is elkülönült egymástól.

Az európaiak elsősorban a gyarmati kormányzat szolgálatában álltak hivatalnokként vagy értelmiségiként, kereskedelmi társaságok tulajdonosai vagy alkalmazottai voltak, ezenkívül tetemes számú hittérítő is tevékenykedett az országban. Különbséget kell tenni a gyarmatosok, vagyis a gyarmat alkalmazottai (hivatalnokok, technikai és egészségügyi személyzet) és a vállalkozókként és azok alkalmazottjaiként dolgozó telepesek között. A Duala környékén élő európaiak 40%-a a telepes kategóriába tartozott (iparos, kereskedő, ültetvényes). A statisztikai adatok szerint 1947-ben 821 telepes, 858 polgári alkalmazott, 223 katona, 26 csendőr és 33 hittérítő élt a térségben.²⁹ Rajtuk kívül számottevő ültetvényes közösség gazdálkodott a Dualától északra fekvő Mungo régióban.

A korábban uralkodó pozícióban lévő duala előkelő családok, főként a Bellek, ugyan kiszorultak a városból és a kikötő környékéről, de a megmaradt földjeiket így is bérbe tudták adni a gyarmatosítóknak, továbbá tisztségeket vállaltak a gyarmati adminisztrációban, ezáltal a franciákkal együttműködő „elit” váltak (elsősorban körükből kerültek ki a *Jeucafra* vezetői). Ez a dualai „elit” egyre inkább a növekvő erejével tisztában lévő kameruni középosztály (földtulajdonosok, kiskereskedők, halászok, kisiparosok) szóvivőjévé vált, s egyszerre hallatta szakszervezeti és politikai követeléseit.

A paraszti származású, a duala előkelők által lenézett, bizonytalan megélhetésű és multietnikus hátterű vidéki bevándorlók az 1920-as, 1930-as években a kikötő mellett kialakult új városnegyedben, a lepusztult, még a legelemibb szolgáltatásoknak is híján lévő New Bellben koncentrálódtak. Legalább kétszáz etnikumot képviseltek, de leginkább baszák, bamilekék és hauszák érkeztek. Nemcsak kameruniak voltak köztük, hanem külföldiek is, hiszen a német és a francia uralom alatt betelepültek Duala külvárosaiba nigériai, Sierra Leone-i, dahomeyi, togói, később pedig szenegáli és guineai parasztlakosok is.³⁰ A világháború

²⁷ Mabon: *La tragédie de Thiaroye*, 86–95.

²⁸ Coquery-Vidrovitch: *Émeutes urbaines*, 493–504.

²⁹ Joseph: *Settlers, Strikers and Sans-Travail*, 669–687.

³⁰ Schler: *History, the Nation-State, and Alternative Narratives*, 89–108.

végén még az alapvető élelmiszerek (hal, rizs) beszerzése is gondot jelentett számukra, nem csoda, hogy mindenfajta tiltakozó mozgalomra nyitottan reagáltak. A háborús infláció nemcsak a bevándorolt népességet hozta nehéz helyzetbe, hanem a „középosztályt” is, mivel az ő fizetések is elértéktelenedtek. Az árak gyors növekedése drasztikusan csökkentette a vásárlóerőt, amely 1944-ben az 1938-asnak csupán a felét tette ki.³¹

Kamerunban az őslakosok és a telepesek körében egyaránt óriási figyelmet keltett de Gaulle tábornok brazzaville-i felszólalásának ez a része: „Mint minden más területen, ahol a zászlónk alatt emberek élnek, egyetlen fejlődés sem lehet igazi fejlődés, ha a szülőföldjükön élők abból erkölcsileg és anyagilag nem profitálnak, ha nem tudnak felemelkedni arra a szintre, amelyen már képesek részt venni a saját ügyeik intézésében. Franciaországnak úgy kell cselekednie, hogy a dolgok így alakuljanak.” Ugyanakkor a következő is elhangzott: „A Franciaország által a gyarmatain végzett civilizációs tevékenység célja teljesen kizárja az önkormányzat eszméjét, s a Francia Birodalmon kívüli fejlődés minden lehetőségét: az önkormányzat esetleges bevezetése a gyarmatokon – még a távoli jövőben is – kizárt.”³² Jóllehet a tábornok legfeljebb reformokat tudott elképzelni, függetlenséget semmiképpen sem, szavait sokféleképpen, akár homlokegyenest ellenkezően is lehetett értelmezni.

A kameruni őslakosok zöme úgy érezte, immár képes saját sorsának irányítására. Ezt a véleményt erősítette az új szakszervezet, az anyaországi Általános Munkásszövetség (CGT) helyi szekciója. 1944 áprilisában Kamerunba érkezett a CGT két aktivistája, Gaston Donnat kommunista tanár és Maurice Soulier vasutas, s kihasználva a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya (GPRF) által augusztus 7-én Algírban kibocsátott rendeletet, mely egész Nyugat-Afrikában megadta a jogot szakszervezetek alapítására,³³ Yaoundéban és Dualában hozzáálltak a köz- és magánszférában dolgozó kameruniak, elsősorban tanárok és vasutasok szervezéséhez. A munkában aktívan részt vett Jacques Ngom, Charles Assalé, Léopold Moumé-Étia, André Fouda, Philémon Sakouma és Ruben Um Nyobé (1913–1958), a kameruni nemzeti mozgalom egyik legjelentősebb alakja.³⁴ Miután a mozgalom erőre kapott, és több munkásegylet alakult, 1944. december 18-án létrejött a Kameruni Szövetséges Szakszervezetek Uniója (USCC), mely a következő hónapok eseményeiben főszerepet játszott, s társszervezeteivel együtt határozottan kiállt a béremelések, a munkakörülmények javítása (például rövidebb munkanap, üzemi étkezdék létesítése), valamint az európai dolgozókat megillető juttatások afrikaiakra való kiterjesztése mellett.³⁵ Tevékenységében az antikolonialista jelleg kezdettől kimutatható, ugyanis a döntően kommunisták és szimpatizánsaik által alapított szervezet a gyarmatosítás politikai és gazdasági sajátosságainak radikális bírálatát nyújtotta.

Csakhogy a gyarmatot még mindig a könnyű meggazdagodás hazájának tekintő európaiakat egyáltalán nem érdekelte a helyiek sorsa, a reformokban csak a kivételes és privilegizált pozícióikra leselkedő veszélyt láttak. Ezen nem is csodálkozhatunk, mivel Kamerun

³¹ Viers: *Les travailleurs indigènes de Douala*, 285–290.

³² Bourdi: *Le général de Gaulle et l'Afrique noire*, 118.

³³ *Décret du 7 août 1944 instituant des syndicats professionnels en Afrique occidentale française, Afrique équatoriale française, au Cameroun, au Togo et en Côte française des Somalis*. JORF, n°67, le 17 août 1944. 720–721.

³⁴ Életéről lásd: *Historical Dictionary of the Republic of Cameroon*, 374–375.

³⁵ A kameruni szakszervezetek az anyaországiakhoz kapcsolódtak. Az USCC a CGT-hez, a Keresztény Szakszervezetek Kameruni Konföderációja (CCSC) a Keresztény Dolgozók Francia Konföderációjához (CFTC), a Kameruni Autonóm Szakszervezetek Uniója (USAC) a CGT-Munkáserőhöz (FO) stb.

s különösen Duala környéke a franciák számára kiemelt fontossággal bírt. Ez a vidék nagy mennyiségben állított elő olyan keresett exportcikkeket, mint a banán, a kávé, a kókuszdió, a pálmaolaj és az épületfa. A franciák gazdasági érdekei ezért erre a körülbelül 1,5 millió főt koncentráló régióra összpontosultak, mely Francia Kamerun területének mintegy tizedét tette ki, s vasút is keresztülfutott rajta. Ennek a Duala környékén található, 300–350 km sugarú félkörnek a gazdasági jelentőségét mutatja, hogy a telepések akkoriban csak „termékeny félholdként” emlegették. Nem véletlen, hogy a második világháború után a Kamerunba irányuló francia infrastrukturális befektetések java a mezőgazdasági exportcikkek kivitelének megkönnyítését szolgálta („termékeny félhold politikája”).³⁶

Ezekhez a francia pozíciókhoz nem csak a telepések ragaszkodtak. Az országban tevékenykedő katolikus klérus jelentős része hasonlóképpen gondolkodott. A misszionáriusok némelyike, például Jean-Marie Carret atya megdöbben az őslakosok körében kibontakozó, 1945. eleji szociális mozgalom erején, és szomorúan konstataálta a brazzaville-i konferencia „késérő gyümölcsseit”, a feketék szemtelen viselkedését a vonatokon, az utak karbantartásának visszautasítását, az antiklerikalizmus újjáéledését az iskolákban, a „szakszervezeti kommunisták” által bujtogatott sztrájkokat. Nem értette, hogy az egyre gyakoribb rendezvények során a hatóságok miért nem avatkoznak közbe. Érthetőnek tartotta, hogy a hatóságok eme „alkalmatlansága” láttán a biztonságuk miatt aggódó telepések önvédelmi milíciákat hoznak létre.³⁷

1945. szeptember 5–8-án a telepések nagyszabású konferenciát rendeztek Dualában („a gyarmatosítás rendi gyűlése”), ahová egész Francia Nyugat- és Egyenlítői-Afrikából, valamint Madagaszkárról érkeztek ültetvény-, bányá- és erdőtulajdonosok. A kezdeményezés az elefántcsontparti európai telepések tekintélyes képviselőjétől, Jean Rose-tól származott. A gyűlés elnöke az egyenlítői-afrikai telepések képviselője, Georges Pasques a megnyitó beszédében nem köntörfalazott: „A brazzaville-i konferencia a korábbi gyarmatpolitika revideálását jelenti. Antidemokratikus, a fasiszmus és a demagógia egyvelege. A humanitárius külső alatt egyszerű államcsíny...” Hozzátette, a konferencia „a béke beköszöntével az őslakos tömegeket választási célokra akarta felhasználni. Ezenkívül elkövette azt az alapvető hibát, hogy át akarta ugrani az őslakosok fejlődésének szakaszait, figyelmen kívül hagyva a biológia törvényeit.” Az őslakosokkal kapcsolatban pedig csak ennyit mondott: „Dolgozzanak, dolgozzanak még többet...”³⁸ A mintegy negyven résztvevőt megrémítette, hogy nem sokkal korábban megalakult az afrikai ültetvényesek, majd hamarosan a munkások és alkalmazottak szakszervezete. Elfogadhatatlannak tartották azokat a jogokat, amelyeket ezek az új szakszervezetek az afrikai dolgozóknak követeltek. Elleneztek az önszervező egyletek kooperatív szellemiségét, a „fekete proletariátus” felemelkedését. Általában véve rettegtek a hatóságok minden olyan reformszándékától, mely hitük szerint megakadályozza majd őket az afrikai munkaerő kizsákmányolásában. Hevesen támadták a brazzaville-i konferenciát, és elutasítottak minden esetleges reformot. Eleve bizalmatlanul viseltettek a gaulle-ista

³⁶ Atangana: *The End of French Rule in Cameroon*, XII.

³⁷ Ugyanez a Carret atya már a felkelés után azzal vádolta Henri Pierre Nicolas kormányzót, hogy „a dualai lázadás idején az alkalmatlansága elfedésére találta ki a fasiszta telepések összeesküvését”. Az eseményekhez szélsőséges módon közelített. Szerinte ugyanis a gyarmatosítás a felsőbbrendű ember műve: „...a mi felsőbbrendűségünket ők [a feketék] nem tagadhatják”. Ezért véleménye szerint minden sztrájk, minden szociális megmozdulás, minden lázadás „a rosszul palástolt kicsinyes féltékenységük megnyilvánulása”. Ngongo: *Histoire des forces religieuses au Cameroun*, 180–182.

³⁸ Bekoin: *Les États généraux de la colonisation française*, 7–29.

kormány által kinevezett új, fiatalabb gyarmati tisztviselők iránt, akik haladóbb szellemiséget képviseltek, mint a korábbi, a telepések által jól ismert és kedvelt gyarmati funkcionáriusok. Ráadásul 1939 óta a kameruni telepések gazdasági értelemben valamelyest elszakadtak vagy legalábbis eltávolodtak az anyaországtól, és idegen hatalmakkal (az USA-val, Nagy-Britanniával, Dél-Afrikával) építettek ki gyümölcsöző kereskedelmi kapcsolatokat, s most ezt a relatív önállóságukat nem akarták föladni. Valamiféle „domíniumi státuszt” szerettek volna Kamerun számára, amelyben – Dél-Afrikához hasonlóan – a fehér kisebbség szava döntő lesz a helyi kormányzatban. Megalakították a Francia Gyarmatosítás Támaszai nevű szervezetüket, mely következetesen védte az érdekeiket.³⁹ A tanácskozás résztvevői arra ösztönözték a telepéseket, hogy fegyverkezzenek, s védjék meg magukat az afrikaiak támadásaitól.

Hasonlóképpen gondolkodott az 1945 áprilisában létrehozott Kameruni Telepések Szövetsége (ASCOCAM), mely ugyancsak elfogadhatatlannak tartotta a brazzaville-i konferencia programját, mivel az kilátásba helyezte Francia Egyenlítői-Afrikában a kényszermunka és az őslakosok hátrányos, sőt megalázó jogi helyzetét rögzítő szabályok („bennszültött törvénykönyv”) felszámolását, továbbá a gyarmatosítottak számára szakszervezet-alapítási és politikai jogok megadását. 1945 júliusában dualai székhellyel megalakult a Szakszervezeti Unió az összes kameruni munkásszervezet részvételével, mely kezdettől kénytelen volt szembesülni a gyarmati adminisztráció, a katolikus klérus, valamint a kereskedelmi kamarába és az ASCOCAM-ba tömörült telepések ellenségességével, akiket – mivel a háború alatt egy részük Leclerc tábornokkal érkezett – „harcis telepéseknek” is neveztek. Augusztus 22-én a szakszervezeti szövetség nagyszabású gyűlést tartott Dualában, amelyen kameruni és francia aktivisták (Assalé, Soulier, Étienne Lalaurie) szóltak a lelkes nagyközönséghez. Tiltakoztak a júniusban kiadott új munkatörvénykönyv, valamint az elégtelen munkakörülmények ellen, azt pedig kimondottan nehezményezték, hogy az addig megfogalmazott kéréseikre és követeléseikre az európaiak még csak nem is válaszoltak. Az antagonisztikus ellenfelek között elkerülhetetlennek bizonyult a konfrontáció, amelyet a vasutasok sztrájkja robbantott ki.

A felkelés

Dualában 1945 nyarának végén az egyik legnépszerűbb alapélelmiszernek számító gumós növény, a makabó kilójának ára az európai alkuszok nagytételben való felvásárlásai miatt 0,3-ról 7 frankra nőtt. Az élelmiszerárak brutális emelkedése miatt elkeseredett, a legszegényebbek közé tartozó napszámos vasutasok a szakszervezettel való előzetes egyeztetés nélkül szeptember 20-án tüntetni kezdtek, másnap pedig sztrájkba léptek. A munkabeszüntetés az északi vasúttársaságnál kezdődött, ahonnan a központi vasúttársaságra is átterjedt. A spontán sztrájkolók támogatást kaptak a jobban szervezett munkáscsoportoktól, az alulfizetett alkalmi munkákból élőkől és a legszegényebb városi nincstelenekektől. A szakszervezeti vezetők érzékelték a társadalmi feszültség növekedését, és annak is tudatában voltak, hogy a telepések érdekeik védelmében legszívesebben döntő csapást mérnének a tiltakozó mozgalomra. A kameruni nemzeti mozgalom történetének jó ismerője, Richard Joseph azt állítja, hogy a telepés vezetők konzekvensen visszautasították a kameruniak minden követelését a háború befejeződése és az élet-, valamint munkakörülmények javításának halaszthatatlansága ellenére, s tudatosan várták, sőt remélték, hogy zavargások törjenek ki,

---

³⁹ Sík: *Fekete Afrika története*, 200.

mert ez ürügyet jelenthetett a szakszervezetekkel való leszámolásra.⁴⁰ Suret-Canale szerint sem kizárt, hogy az ő provokációjuk húzódtott meg a háttérben.⁴¹ A szakszervezetek több ízben is jelezték a problémát, és beszámoltak a telepések gyanítható szándékairól Nicolas kormányzónak, ő azonban nem hallgatott rájuk, mivel eleve ellenséges volt velük szemben. A vasutasok sztrájkja után is felkeresték, a kormányzó azonban nem volt hajlandó tárgyalni a követelésekről addig, míg a sztrájkolók fel nem veszik a munkát.

A dualai munkásság sztrájkmozgalma azzal fenyegetett, hogy valódi antikolonialista felkeléssé fejlődik, ezért a franciák jó előre felkészültek. Szájról szájra terjedt az őslakosok erőszakos felkeléséről szóló pletyka, ezért telepésekből, rendőrökből, katonákból stb. milíciákat állítottak fel a mozgalom elfojtására. Úgy tűnik, a határozatlan Nicolas kormányzó engedélyezte a telepések számára a fegyverkezést és rendteremtést szeptember 24. és október 9. között, amivel végeredményben legitímálta a megszárlásokat.⁴² A súlyos összecsapásokhoz Nicolas habozása és a telepések retrográd konzervativizmusa közösen vezetett el.

A szakszervezetek vezetői érezték, hogy az események kicsúszhatnak az ellenőrzésük alól, ezért próbálták nyugtatni a kedélyeket, de nem tudták megakadályozni az összecsapásokat. James Mouangue Kobila kameruni kutató szerint „1945 szeptemberében a nyomorból fakadó lázadás hamar átpolitizálódott, és villámgyorsan közösségi jelleget öltött azzal együtt, hogy ekkoriban a kameruniak mindegyike vagy majdnem mindegyike a fehérek által kizsákmányolt csoportba tartozott”. Joseph is ezt a szembenállást hangsúlyozta: „Egyik oldalon a munkanélküliek, az alulfizetett alkalmi munkások és a szegény proletariátus egyéb elemei álltak, míg a másikon a reakciós kolonializmus erői, a telepések, a hadsereg és a rendőrség tagjai és néhány hivatalnok.”⁴³

A megmozdulás akkor fajult el, amikor szeptember 24-én a város szegény, afrikaiak lakta negyedeiből, elsősorban Bonaberi és New Bell nyomortelepeiről botokkal felszerelkezett tüntetők tömege érkezett a központba, akik – úgy tűnik – a munkások sztrájkjában nem is akartak részt venni, sőt elkeseredett dühükben nemcsak az európaiak ingó- és ingatlanvagyonában tettek kárt, hanem a sztrájkoló fekete afrikai vasutasok némelyikére is rátámadtak. Bonaberi lakóinak amúgy is sanyarú helyzetét még kilátástalanabbá tette az, hogy nem sokkal korábban leomlott a városközpontba vezető Japoma-híd, emiatt pedig ellehetetlenült vagy legalábbis megnehezült a helyiek hagyományos tevékenysége és megélhetési forrása, a banán és a manióka szállítása és kereskedelme. Az európai kerületben valakik következtek hajigálni és fosztogatni, majd a tömeg a repülőtérhez vonult, de a rendfenntartók sortűzzel viaszorították.

A frusztrált telepések ekkor megpróbálták eltenni láb alól a szakszervezeti vezetőket és fellázadni az általuk tehetetlennek tartott gyarmati adminisztráció ellen. Miután 24-én délelőtt tombolt az erőszak Dualában, a szakszervezetek sietve küldöttséget menesztettek a kormányzóhoz, aki ezúttal fogadta őket. Ezen körülbelül kétszáz, különféle fegyverekkel felszerelkezett fehér telepés felháborodott, mivel elfogadhatatlannak tartották, hogy az erőszakos eseményekért szerintük felelős szakszervezeti vezetőkkel a kormányzó tárgyaljon. Miután fenyegetően összegyűltek rezidenciája kertjében, a kormányzó kénytelen volt bejelenteni a tárgyalások elhalasztását. A kormányzó ezután az utcákon olyan fehérekkel találkozott, akik azt állították, hogy az irányítás teljesen kicsúszott a kezük közül, ezért fegyvert

⁴⁰ Joseph: *Le mouvement nationaliste au Cameroun*, 82.

⁴¹ Suret-Canale: *Afrique noire occidentale et centrale*, 45–46.

⁴² M'Bokolo: *L'Afrique équatoriale de l'Ouest*, 215–241.

⁴³ Joseph: *Le mouvement nationaliste au Cameroun*, 83.

követeltek.⁴⁴ Valószínű, hogy a nyomás hatására kaptak is fegyvereket, mások pedig szereztek, ahogy tudtak. Az európaiak ezután kezdtek tüntetni a tüntetőkre, s az áldozatok hivatalos száma (8 halott, 20 sebesült) bizonyosan nem fedte a valóságot. Valószínűbb, hogy a tüntetők közül 60–80 fő vesztette életét, legalábbis erről számolt be Jacquot, a gyarmati adminisztráció tisztviselője.⁴⁵ Ezután korra és nemre való tekintet nélkül valóságos vadászat vette kezdetét a munkásokra és a külvárosiakra, a telepések állítólag még egy repülőgépet is bevetettek, amelyről válogatás nélkül lövöldöztek. Többeket a hátukon ért puskalövés. A nap végén Gaston Donnat egyenesen halottak százairól számolt be. Ezt látva a szakszervezeti aktivisták közül Moumé-Étia, Lalaurie és Soulier sietve menekülőre fogta a dolgot, de így tettek a külvárosiak is.⁴⁶

Másnap, szeptember 25-én reggel nyugalom honolt a városban, de a telepések tizenegy óra körül folytatták a szakszervezetiek utáni hajtóvadászatot, egyben a gyarmati adminisztráció elleni lázadásukat. A francia hadseregből nemrégiben leszerelt Ollivier telepes, a dualai Kereskedelmi Kamara főtitkára a CGT-tag szakszervezeti vezető, Lalaurie házához ment. Egyesek szerint a házigazda lövésekkel fogadta a főtitkárt, akit meg is ölt, rajta kívül pedig egy másik telepest megsebesített. Mások viszont azt állítják, hogy Lalaurie csupán jogos önvédelemből tüzelt, miután a támadói rálőttek. Akárhogy is, Lalaurie-t, valamint a CGT más vezetőit, Soulier-t, Durant-t és Moumé-Étiát letartóztatták. Nemcsak európai, afrikai szakszervezeti mozgalmárok is célkeresztbe kerültek, sőt a kommunista párt számos európai tagját is letartóztatták, elhurcolták, kivégzéssel fenyegették, végül elüldözték, vagy a Kamerunból való távozásra kényszerítették.⁴⁷

A fehérek ekkor küldöttséget menesztettek a kormányzóhoz, s követelték, hogy mondjon le, mert „a lakosság már nem engedelmeskedik neki, s felelősnek tartja a zavargásokért és azok tragikus következményeiért”. A letartóztatottak biztonságáért aggódó kormányzó még repülőre tudta ültetni és Francia Egyenlítői-Afrikába küldeni őket, csakhogy a gép hamarosan visszafordult, amikor az irányítótoronyt elfoglaló telepések semmissé nyilvánították Nicolas utasítását, és visszafordították a gépet. A kifutópályán a gépből kikászálódó foglyok lincshangulatú fehérek tömegével találták magukat szemben, akik bántalmazták őket. Életüket csak néhány jobb érzésű európai határozott közbeavatkozása mentette meg: börtönbe vetették őket, ami ez esetben menedéket jelentett a számukra. Végül Csádból kellett csapatokat behívni a kedélyek lecsillapítására.

A hatóságok tartózkodtak attól, hogy fellépjenek a dühöngő telepések ellen. A forgatókönyv ugyanaz volt, mint néhány hónappal korábban Kelet-Algériában: a spontán népi tüntetés ürügyet szolgáltatott a felizgatott telepéseknek arra, hogy a tömegbe lőjenek, és tömeges, a valóságos fenyegetéssel aránytalan megtorlást alkalmazzanak. Algériával ellentétben ugyanakkor Dualában egyetlen telepest sem ért atrocitás, a fehérek között nem volt egyetlen áldozat sem, ami a felfegyverzett telepések megtorlását igazolta volna.

A telepések közül senki ellen sem indítottak eljárást, noha Joseph szerint a hatóságok kellő mennyiségű bizonyítékot gyűjtöttek össze ellenük. Még az általuk a rendőrségi raktárokból szerzett fegyvereket sem tudták maradéktalanul begyűjteni tőlük. A fehérek lecsillapítása érdekében a letartóztatott szakszervezeti vezetőket börtönben tartották a rendezés kivizsgálásáig. Később a bíróság velük szemben minden vádat elejtett. Nicolas kormányzót 1946 elején visszarendelték Franciaországba. A CGT további vezetőit, Donnat-t,

⁴⁴ Joseph: *Settlers, Strikers and Sans-Travail*, i. m.

⁴⁵ Suret-Canale: *Afrique noire occidentale et centrale*, 18–19.

⁴⁶ Moumé-Étia: *Cameroun, les années ardentes*, 61–68.

⁴⁷ Paris: *La révolte des travailleurs de Douala*, i. m.

Rioux-t, Madame Jacquot tanárnőt (a már említett Jacquot tisztviselő feleségét), még ha az események idején nem is tartózkodtak Dualában, s mindent megtettek annak érdekében, hogy a zűrzavar ne terjedjen tovább, szintén letartóztatták, majd az anyaországba toloncolták. Az őslakosokon is megtorolták a zavargásokat. A gyarmati adminisztráció szolgálatában álló afrikai alkalmazottakat felfüggesztették állásukból, az őslakosokra pedig a fosztogatásokért és a szabotázsért ötszázezer frankos kollektív bírságot vetettek ki.

Összességében a már idézett Joseph ragaszkodik ahhoz, hogy 1945 szeptemberében a konfliktus a brazzaville-i konferencia ajánlásait magában foglaló politika ellenzői és támogatói között húzódott, a gyarmati adminisztráció pedig megelégedett közöttük a döntőbírói vagy közvetítői szereppel, meglehetősen hatástalanul. Később viszont, az 1950-es évek közepén, amikor a dekolonizáció tényleg elindult Kamerunban, már a kormányzat szállt szembe teljes mellszélességgel a nemzeti mozgalommal.⁴⁸

Sajtóvisszhang

A sokszínű francia sajtó különbözőképpen tálalta és értékelte az eseményeket. A kommunista *L'Humanité* első beszámolójában „a trösztök képviselőinek” tulajdonította a mézárásokat, miután a „legreakciósabb” civileket felfegyverezték, az akció célja pedig „a demokratikus és haladó erők összefogásának” mindenáron való megakadályozása volt a parlamenti választások előtt.⁴⁹ A későbbiekben már „tragikus fasiszta provokációkról” olvashattak az érdeklődők, amelyekhez a szakszervezeteknek semmi közük sem volt, mivel a sztrájkot nem ők kezdeményezték, sőt megpróbálták figyelmeztetni a hatóságokat a súlyos következményekre. Bezzeg a „fasiszta nagytelepesek” fegyvert kaptak, így a gyarmatügyi minisztérium által közzétett hivatalos áldozatszámok háromszorosával, négyszeresével kell számolni. A „fasiszták” meg akarták lincselni a szakszervezetek két vezetőjét, Lalaurie-t és Soulier-t. A lap közölte a CGT nyilatkozatát: „Emlékeztetni kell a telepesek brazzaville-i politikával szembeni megszállott ellenállására, amelyről a »rendi gyűlésükön« kijelentették, hogy az »a fasizmus és a demagógia egyvelege«. A telepesek elvetették az 1945. június 18-i rendeletet, mely Afrikában munkatörvénykönyvet vezetett be. Nyilvánvaló, hogy meg kellett próbálniuk megtörni a szakszervezeteket, a jogos szociális intézkedések végrehajtásának egyedüli garanciáját Fekete-Afrikában.”⁵⁰

A francia ellenállásból születő és de Gaulle tábornok feltétlen támogatását élvező *Combat* megjegyezte, hogy a véres események elkerülhetők lettek volna, ha a „gyarmati adminisztrációnk” a feladata magaslatán áll, valamint – új elem – a francia hadseregből leszerelt fekete katonák nem „keserűséggel a szívükben” térnek vissza hazájukba. „Algéria, Szíria és Indokína után tényleg ismét azzal kell szembesülnünk, hogy a »kameruni kérdés« megint csak helyszíni képviselőink ügytelensége és illetékes minisztereink értetlensége miatt születik meg?” – tette fel az újságíró a kérdést. Nyilvánvalóan hamis képet festett a közállapotokról: Kamerunban „az egész háború alatt bőséges volt az ellátás. Az is maradt. A gyarmat pénzügyei egyensúlyban voltak. Most is abban vannak. Az egyetlen válság, mely gondot okozott és okoz ma is, az a munkaerő.” A beszámoló szerint a vasutasok sztrájkja után, szeptember 24-én reggel őslakosok kisebb csoportjai gyülekeztek a vasútállomás

⁴⁸ Joseph: *Le mouvement nationaliste au Cameroun*, 85.

⁴⁹ *Au Cameroun la D.G.E.R. opère: neuf morts, des dizaines de blessés*. *L'Humanité*, 1945. október 3. 1.

⁵⁰ *Au Cameroun. Tragiques provocations fascistes. Mais on jette en prison les dirigeants des syndicats!* *L'Humanité*, 1945. október 13. 1.

előtt, szónoklatok is elhangzottak. 9 órakor megérkezett a kormányzó, aki tanácskozott a vasutak vezetőjével. Eközben botokkal felfegyverkezett őslakos csoportok az európai kerületekben randalíroztak. Délután New Bell egyik terét dühös afrikaiak özönlötték el, majd kifosztották a közeli leánygimnáziumot. Az oktatási főfelügyelőnek kijelentették: „Nem akarunk leányiskolát, a leányainknak az ültetvényeinken kell dolgozniuk, vezetni a háztartást és arra szorítkozni, hogy a feleségeink legyenek!” A tüntetők a téren megállítottak egy teherautót, a sofőrjét meglincseltek, a járművet felgyújtották. Ezalatt a vasútállomásnál a szakszervezeti vezetők nyugtatni próbálták a tiltakozókat, egyesek mégis megpróbáltak kárt tenni a vasúti berendezésekben, amit a jelenlévő európaiak megakadályoztak, többeket lelőttek, többen a mozdonyok és a vagonok alá menekültek. Az erőszak megnyilvánulásai aggodalommal töltötték el a telepeseket, akik „alkalmatlannak” ítélték a hatóságokat, ezért kezükbe vették a rendfenntartást. Rendőrségi raktárból fegyvert szereztek, kisebb csapatokat alkottak, és ellenőrzésük alá vontak bizonyos stratégiai pontokat (elektromos központ, vízszolgáltató, vasútállomás, útkereszteződések). Éjszakára helyreállt a nyugalom. A lap ezután ismertette a másnapi Ollivier-ügyet, s megemlítette, hogy az európaiak elérték, hogy a kormányzó bíróság elé citálja Lalaurie-t és társait.⁵¹ A lap még másnapi számában is súlyos „baklövés” elkövetésével vádolta a helyi gyarmati hatóságokat.

Az ugyancsak az ellenállásból született tekintélyes, liberális, republikánus és laikus elveket követő *Franc-Tireur* október 6-án az eseményekről már szűkszavúan beszámolt, majd utalt arra, hogy a szakszervezeti világszövetség kameruni küldötte szerint a sztrájkot a „fasiszta és rasszista telepések provokálták ki bizonyos katolikus misszionáriusok segítségével”. Ezt a vádat a lap magáévá tette, és rámutatott, hogy a háború alatt meggazdagodott és a vagyonukat féltő telepések mindenáron meg akarják őrizni az előjogaikat.⁵²

A jobbközép irányultságú *L'Aurore*, a IV. Köztársaság egyik legnépszerűbb napilapja október 3-án arról tudósított, hogy a dualai „súlyos zavargásokban” egy európai és húsz őslakos vesztette életét. Később pontosította az áldozatok számát, de a történetek okairól nem bocsátkozott találgatásokba, csupán annyit jegyzett meg, hogy „a politikai indulat kétségkívül szerepet játszott”.⁵³

Végezetül következzen az algériai francia telepések lapjának, a *L'Écho d'Alger*-nak a példája, mely a gyarmatbirodalom elszánt védelmezőjeként folyamatosan kongatta a vészharangot a különböző gyarmatokon tapasztalható dekolonizációs mozgalmak láttán. A kameruni lázongásokat elítélte, s úgy látta, hogy a dualaiak „Franciaország ellen tüntettek”. Az ilyesfajta zavargásokban a lap „a francia közösség felbomlásának lehetséges előjátékát” vélte felfedezni, ezért minden politikai pártot arra szólított föl, hogy a közelgő nemzetgyűlési választások előtt tegye világossá gyarmati programját.⁵⁴

Utóélet

Nyilvánvalónak tűnik, hogy a dualai felkelés az első nyugat-afrikai dekolonizációs hullám egyik epizódja volt, de korántsem az egyetlen. Néhány héttel később, 1945. október 16–17-én a guineai Conakryban a hatóságok által elcsalt választások miatt kirobbant összetűzésekben több tucat tüntetőt gyilkoltak meg hidegvérrel.⁵⁵ 1947-ben Szenegáltól Elefánt-

⁵¹ *Les incidents sanglants du Cameroun auraient pu être évités*. Combat, 1945. október 11. 1.

⁵² M. Giacobbi „explique” les incidents du Cameroun. Franc-Tireur, 1945. október 11. 1.

⁵³ *Les incidents de Douala*. L'Aurore, 1945. október 11. 2.

⁵⁴ *Les colonies*. L'Écho d'Alger, 1945. október 13. 3.

⁵⁵ Bouche: *Histoire de la colonisation française*, 454.

csontparton át Kongói sztrájkok sora söpört végig, Madagaszkáron pedig hatalmas erejű felkelés robbant ki, amelyről még a magyar sajtó is beszámolt.⁵⁶ Az év elején a guineai Kankanban egy populista agitátor, Lamine Kaba fellázított csapataival két napra hatalmába kerítette a várost, s a franciák csak komoly harcok árán tudták a mozgalmat elfojtani.⁵⁷ E konfliktusok révén nemcsak az vált nyilvánvalóvá, hogy új társadalmi rétegek kapcsolódtak be a társadalmi-politikai küzdelmekbe, hanem az is, hogy ezeknek a küzdelmeknek a helyszíne immár visszavonhatatlanul a város lett. A történetekben három társadalmi csoport játszott döntő szerepet: a nacionalizmussal kacérkodó őslakos szindikalisták, a vidékről a városba áramló falusiak még szervezetlen, amorf, de nyugtalan és háborgó tömege, valamint a befolyásos, de hatalmát féltő telepések közössége.

A dualai események siettették a kameruni nacionalizmus formálódását. Gaston Donnat szerint már 1945 májusában megvitták a marxista tankörben a függetlenség kérdését. A kameruni aktivisták körében két tényező segítette a nacionalizmus megerősödését. Az egyik a megtorlás, mely a dualai lakosság minden csoportját érintette, de különösen a legszegényebbeket, és megszilárdította a fiatal kameruniak nemzeti érzéseit. Jellemző, hogy az eredetileg franciapárti *Jeucafra* éppen 1945. szeptember 22–30. között, tehát a dualai zavargásokkal egy időben tartotta a kongresszusát, amelyen az őslakosok jogainak kiterjesztését és helyi parlamenti közgyűlés megválasztását követelte.⁵⁸ Másrészt a baloldali érzelmű francia szakszervezeti aktivistákat a történetek után nagy számban toloncolták az anyaországba, aminek következtében a helyi szakszervezeti és nemzeti mozgalom irányítása a kameruniak kezébe került. Így lett például Ruben Um Nyobé 1947 közepén az USCC főtitkára.

Egészen 1948-ig kellett várni arra, hogy megalakulhasson az első kameruni politikai párt, a Kameruni Népi Unió (UPC) Um Nyobé vezetésével, Félix Moumié, Ernest Ouandié és Abel Kingué támogatásával. Talán éppen a dualai felkelés következtében az UPC sokkal radikálisabb volt a térség többi pártjánál és a hatalmas nyugat-afrikai gyűjtőpártnál, az 1946-ban létrejött Afrikai Demokratikus Tömörülésnél (RDA). Lapjában, a *Voix du Cameroun*ban az ország egyesítését és függetlenségét követelte. Az UPC elsősorban a dualai és yaoundéi városi szegényrétegek és a bászá és bamileke nép körében vált népszerűvé az ország déli részén. Miután 1955 májusában Dualában és környékén az 1945-ösnél is kiterjedtebb zavargások bontakoztak ki, a pártot a franciák kénytelenek voltak betiltani és illegálitásban kényszeríteni. Mivel a gyarmatosítók semmilyen politikai engedményre sem voltak hajlandók, 1956 decemberében fegyveres gerillaharc kezdődött. Az UPC által irányított ellenállás fő törekvése a függetlenség elnyerése mellett a franciák és az angolok által felosztott egykori német gyarmatterület újbóli egyesítése volt.⁵⁹ Noha a franciák katonailag felülkerekedtek, a politikai célokat 1960 elején és 1962 októberében sikerült elérni. 1972 júniusában az anglofon szektor integrálása az egységes köztársaság megteremtésével befejeződött Ahmadu Ahidjo elnök központosított és diktatórikus uralma alatt.

A függetlenség elnyerése után az Ahidjo-rezsim – ellentétben más szubszaharai országokkal – arra törekedett, hogy a függetlenségért vívott küzdelem emlékét elhalványítsa, mivel nem ebből a harcból nőtt ki, vajmi kevés köze volt hozzá. Emiatt nemhogy támogatták volna a dualai felkelés emlékének ápolását, hanem még üldözték is azokat, akik szorgalmazták az eseményekre való méltó megemlékezést. Csak az 1990-es években kezdődhe-

⁵⁶ Ferwagner: *L'insurrection malgache de 1947*, 83–99.

⁵⁷ Suret-Canale: *A négerkereskedelemtől a neokolonializmusig*, 188.

⁵⁸ A mozgalom a nevét Francia Kameruni Unióra (Unicafra) változtatta.

⁵⁹ N'Jeuma: *L'«idée de Cameroun»*, 459–480.

tett meg az antikolonialista harc kutatása, a róla folytatott diskurzus, az egyes szereplők tevékenységének újraértékelése. A folyamat azonban nem tudott befejeződni, nem formálódott ki egységes történelmi emlékezet, mert a demokratizálódás hamar félbeszakadt, a súlyos gazdasági-társadalmi válság pedig az emlékezet „etnicizálódásához” vezetett.⁶⁰

FÜGGELÉK

*Paul Giacobbi francia gyarmatügyi miniszter 1945. október 10-i kommunikéje a dualai eseményekről*⁶¹
Az első sztrájkokra szeptember 21-én reggel került sor Duala két külvárosi vasúti műhelyében. Úgy tűnik, hogy ezt a szakszervezeti kereteken kívül indított sztrájkot semmilyen, a vezetőséghez eljuttatott követelés nem előzte meg. A Szakszervezetek Regionális Szövetségének főtitkára, Soulier kezdeményezésére tett békéltető kísérlet nem járt eredménnyel.

Szeptember 21-én, hétfőn az agitáció őslakosok gyülekezéséhez, majd túlkapasokhoz vezetett, például a leánygimnáziumnál, s miután a békéltetés nem járt eredménnyel, a kormányzó arra kényszerült, hogy a rendfenntartó erők segítségéhez folyamodjon, amelyek egyes helyeken kénytelenek voltak fegyvert használni. A rend délutánra állt helyre, és az éjszaka is nyugodtan telt, sajnos 8 őslakos halott és mintegy húsz sebesült árán.

Így állt a helyzet, amikor szeptember 25-én tragikus incidensre került sor. Az igazságszolgáltatás által később kiderítendő körülmények között Lalaurie, aki Soulier-vel együtt a Szakszervezetek Regionális Szövetségét vezette, meggyilkolta a háza előtt megjelenő Ollivier-t, a Kereskedelmi Kamara főtitkárát. Ollivier halála után az európai lakosságon izgatottság lett úrrá. Lalaurie-t letartóztatták, Soulier-t és a szakszervezet egy másik vezetőjét, Durant-t rendőri védelem alá helyezték. Tartani lehetett attól, hogy az európaiak rajtuk töltik ki a dühüket, de végül nem érte őket bántódás.

26-án reggel minden őslakos tökéletes rendben nekilátott a szokásos elfoglaltságának, s ettől fogva mindvégig nyugodt maradt a helyzet.

Nem kétséges, hogy az eseményekbe belejátszott a politikai szenvedély, amely felkorbácsolta az ellentétet a brazzaville-i konferencia ajánlásai által jelképezett politika hívei és ellenfelei között.

Amint a történekről a gyarmatügyi miniszter tájékoztatást kapott, nyomban a helyszínre küldte a Brazzaville-ben tartózkodó Merat-t, a minisztérium főfelügyelőjét. Ezenkívül Barthes főfelügyelő vezetésével haladéktalanul vizsgálóbizottság utazik Párizsból Kamerunba.

*Gaston Donnat: Hogy senki se felejtse*⁶²

1945 áprilisában sikerült hivatali helyiséghez jutnunk a Szakszervezetek Regionális Uniója számára. [...] A hatóságok nem tehettek mást, kénytelenek voltak mindezt tudomásul venni. [...] Soha nem mondtuk azt a szakszervezeti tagoknak, hogy minden könnyen fog menni, s csak kérniük kell és kapnak. [...] A fehér társadalom kigúnyolt bennünket, nem tudott minket komolyan venni. A yaoundéi vasútállomás fehér alkalmazottai különösen sokat gúnyolódtak velem, „a négerek királyának” hívtak. [...]

⁶⁰ Eckert: *Dekolonisationskrieg und Erinnerungspolitik in Kamerun*, 171–192.

⁶¹ M. Giacobbi „*explique*” *les incidents du Cameroun*. Franc-Tireur, 1945. október 11. 1.

⁶² Donnat: *Afin que nul n'oublie*, i. m. Az 1913-ban született Donnat a kameruni szakszervezeti mozgalom kiemelkedő alakja. Tanárnak készülő diákként az 1930-as évek elején Francia Algériába került, s előbb Kabíliában, majd Algír környékén tanított. Már ekkor a berber idénymunkások között agitált, próbálta szervezni őket. Kamerunba 1944 tavaszán érkezett, a yaoundéi regionális iskola igazgatóhelyetteseként dolgozott. Elképesztette a telepesek rasszizmusa, ezért elvbarátjával, Maurice Mérickel kommunista káderképzőként működő „marxista tanköröket” hozott létre az őslakosok szociális tudatának fejlesztésére. A hetente tartott találkozók a kameruni nemzeti mozgalom olyan jeles személyiségei vettek részt, mint Ruben Um Nyobé, Charles Assalé későbbi miniszterelnök vagy Jacques Ngom, az 1950-es évek szakszervezeti mozgalomának vezére. Az éjszakai összejövetelek alkalmasak voltak arra, hogy a résztvevők szabadon kifejtsek véleményüket, és hangot adjanak elégedetlenségüknek. Ezek a Donnat körül csoportosuló franciák és kameruniak együtt ala-

A szakszervezeti mozgalom kibővült: a már meglévő hat szervezet mellett létrejött a kereskedelmi alkalmazottak szakszervezete. Ez nagyon fontos volt, mert lehetővé tette számunkra a magánszektorba való behatolást, mi pedig tudtuk, hogy a legagresszívebb kolonialistákkal kell szembeeszegetnünk. 1945. május 8. emlékezetes nap volt Yaoundéban. Azt hiszem, hogy a fehér társadalom ezen a napon fogta föl, mi is történik. A „tankörben” zajló vita után úgy döntöttünk, nyilvános rendezvényt tartunk a náciizmus feletti győzelem megünneplésére. A szakszervezeti unióban az ötlet egyhangú támogatást kapott. Így hát még aznap menet vonult végig Yaoundé adminisztratív negyedén. Legelől egy „Szakszervezetek Regionális Uniója” feliratú transzparenst vittünk. Közvetlenül mögötte tucatnyi elvtárs haladt, vállukon egy horogkeresztes fekete drapériával letakart koporsóval. Ez a felirat volt rajta: „Temetjük a náciizmust, a rasszizmust, a kolonializmust.” Kameruniak ezrei vettek részt e szimbolikus temetésen, köztük két fehér: Madame Jacquot és én. Az adminisztratív negyed európai lakói meghökkentek, de nem reagáltak. [...]

1945 júliusában–augusztusában a kolonialisták valóságos ellentámadást indítottak. Helyesen mérték fel, hogy a fekete alkalmazottak és szolgák addigi passzivitása helyébe új, követelő magatartás lép. Éppen akkor volt születőfélben a háziszolgák (boyok és konyhások) szakszervezete. Az ultrakolonialisták összecsofították az egész fehér társadalmat. A legradikálisabbakat „favágóknak” hívták, ők zsákmányolták ki leginkább a magánalkalmazottakat. Szövetségesekre leltek a hivatalnokok körében, de különösen a vasúti vezetők és az iskolaigazgatók között. [...]

1945 szeptemberének egyik napján Dualában zajló súlyos eseményekről kaptunk hírt. A legzavarosabb híresztelések kaptak lábra. Lázadásokról, felkelésekről beszéltek anélkül, hogy tudták volna az okát vagy a pontos tényeket. [...] Madame Jacquot olyan híreket kapott, melyek szerint kameruni munkások ezrei fognak erőszakos tüntetésbe kezdeni, Duala európai negyedeibe mennek, s fehéreket fognak bántalmazni... De biztosan nem tudtunk. [...] Méric megszerzett egy yaoundéi ultrákört származó és M'Balm Mayo, Bafia és más vidékek ültetvényeseinek szóló táviratot, mely azt kérte tőlük, hogy fegyverkezzenek, s jöjjenek segíteni nekik „helyreállítani a rendet”. [...] A következő éjszaka a környező falvakban szüntelenül szólaltak a tamtamdobok. Ez a süket dobolás az éjszakai csendben nagyon félelmetes volt. Két diákom kiszökött a hálókörletükből, hogy figyelmeztessenek és tájékoztassanak bennünket. Tüntetések voltak, majd a fehérek fegyvert ragadtak, és tüzeltek minden feketére, akit csak megláttak. Sok a halott. Erről beszéltek a dobok. A fehérek elhíntették a terror léghörét a kameruni negyedekben. A gyerekek féltek. Figyelmeztettek minket. De mit tehattünk volna az éjszaka közepén, hiszen egyedül voltunk a domboldalban, így meg kellett várnunk a reggelt. [...]

A feleségem az egyik gyarmati társaság fehér alkalmazottjától megtudta, hogy a rendkívül izgatott európaiak egy csoportja gyűlést tartott. Elhatározták, hogy azonnal végeznek a szakszervezeti vezetőkkel. Énrám különösen pályáztak. [...] A hatóságok nem álltak a helyzet magaslatán, Dualát az európaiak tartották a kezükben. [...] Csenedőre érkeztek, úgymond azért, hogy megvédjék a családot és a házat. Nem sokkal később felszállítottak egy teherautóra. [...] Tudván, hogy nincsenek eszközeink a fehérek fegyveres támadásának ellenállni, elfogadtam ezt az ideiglenes megoldást. Meg voltam győződve arról, hogy a telepések lázadása nem tarthat sokáig, hiszen a francia kormány mindenképpen közbeavatkozik. Ez persze nyilvánvalóan illúzió volt, mivel megtudtam, hogy az új gyarmati kormányzat főleg szocialistákból és kereszténydemokratákból áll, akik könnyebben hajlanak a nemzeti felszabadító mozgalom széttűzésére, ahogy az Algériában is történt, mint a rasszista gyilkosok elagyabugyálására. [...]

Szinte egész éjszaka utaztunk. Hajnal három óra felé megérkeztünk egy településre, ahol egy átmeneti szálláson helyeztek el bennünket. [...] A hajnal első sugaraira durván dörömböltek az ajtón,

---

kították meg 1944 decemberében Dualában a Kameruni Szövetséges Szakszervezetek Unióját (USCC), amelynek ő lett a főtítkára. Az USCC a CGT modelljét követte, de a programját afrikaniizálták. 1945. május 8-án került sor Yaoundéban Donnat részvételével „a faszizmus, a rasszizmus és a kolonializmus” nagy feltűnést keltő temetési menetére. Donnat a dualai felkelés idején Yaoundéban tartózkodott, így abban nem vett részt. Az országból való 1947-es távozása és egy párizsi kitérő után 1952-ben visszatért Algériába, ahol a felszabadító háború (1954–1962) alatt próbálta segíteni a felkelőket. Emiatt a francia hatóságok letartóztatták. A függetlenség elnyerése után hozzájárult az algériai közoktatás újjászervezéséhez. 1965-ben települt vissza Franciaországba, 2007-ben hunyt el.

amely hirtelen kicsapódott, és egy pisztollyal felszerelt fehér lépett a szobába. Mögötte milicisták csoportját pillantottuk meg puskával a kezükben. A férfi nyersen közölte velem: „Le vannak tartóztatva. A legkisebb ellenállás láttán kiadom a tűzparancsot. Ostromállapot van, így ez jogomban áll!” [...]

Később sikerült információkhoz jutnunk: kameruni munkások szakszervezetek által nem ellenőrzött, spontán megmozdulásai, a térség urainak számító fehér fegyveresek által elkövetett mézárások, a csak a csodával határos módon megmenekült Soulier, Lalaurie és Moumié-Étia elvtársak bántalmazása, a Lalaurie által meggyilkolt fehér Ollivier halála stb.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

Combat, 1945.

Franc-Tireur, 1945.

Journal officiel de la République française (JORF), 1944–1945.

L'Aurore, 1945.

La Dépêche Algérienne, 1938.

L'Écho d'Alger, 1945.

L'Ère nouvelle, 1939.

L'Humanité, 1945.

Gaulle, Charles de: *Háborús emlékiratok*. 2. köt. Budapest, 1997.

Szakirodalom

Atangana, Martin: *The End of French Rule in Cameroon*. Lanham, 2010.

Balogh András: *Délkelet-Ázsia történelme*. Budapest, 2018.

Bekoin, Tanoh Raphaël: *Les États généraux de la colonisation française face à la question de l'émancipation politique des Africains (1945–1946)*. Godo-Godo, Revue d'Histoire, d'Art et d'Archéologie Africaine, n°25. (2014). 7–29.

Bene Krisztián: *A Szabad Francia Erők 1940–1943. A francia katonai együttműködés a második világháborúban*. Pécs, 2017.

Bikoi, Félix Nicodème: *L'aventure ambiguë d'un pays bilingue. Le cas du Cameroun*. Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde, n°40–41. (2008). 231–240.
<https://doi.org/10.4000/dhfiles.451>

Bouche, Denise: *Histoire de la colonisation française. Tome 2. Flux et reflux (1815–1962)*. Paris, 1991.

Bourdi, Robert: *Le général de Gaulle et l'Afrique noire 1940–1969*. Paris–Abidjan, 1980.

Búr Gábor: *A szubszaharai Afrika története 1914–1991*. Budapest, 2011.

Coquery-Vidrovitch, Catherine: *Émeutes urbaines, grèves générales et décolonisation en Afrique française*. In: Ageron, Charles-Robert (dir.): *Les chemins de la décolonisation de l'Empire colonial français, 1936–1956*. Colloque organisé par l'IHTP les 4 et 5 octobre 1984. Paris, 1986. 493–504.
<https://doi.org/10.4000/books.editions-cnrs-523>

DeLancey, Mark Dike – Neh Mbuh, Rebecca – DeLancey, Mark W. (ed.): *Historical Dictionary of the Republic of Cameroon*. Lanham, 2010.

Donnat, Gaston: *Afin que nul n'oublie. L'itinéraire d'un anti-colonialiste. Algérie-Cameroun-Afrique*. Paris, 1986.

Eckert, Andreas: *Dekolonisationskrieg und Erinnerungspolitik in Kamerun: die „UPC-Rebellion“*. In: Berding, Helmut – Heller, Klaus – Speitkamp, Winfried (Hrsg.): *Krieg und Erinnerung. Fallstudien zum 19. und 20. Jahrhundert*. Göttingen, 2000. 171–192.
<https://doi.org/10.14220/9783666354236.171>

Ecsedy Csaba: *Földtulajdon és államszervezet Fekete-Afrikában*. In: Tőkei Ferenc (szerk.): *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*. Budapest, 1976. 233–342.

Fage, J. D. – Tordoff, William: *Afrika története*. Budapest, 2004.

- Ferwagner Péter Ákos: *France politiques parties a gyarmati Algériában 1945–1954*. Szeged, 2007.
- Ferwagner, Péter Ákos: *L'insurrection malgache de 1947 vue par la presse hongroise*. In: Boisdron, Mathieu – Bene, Krisztián (szerk.): *Marges impériales en dialogue. Échanges, transferts, interactions et influences croisés entre les espaces postcoloniaux francophones et la périphérie soviétique européenne dans la seconde moitié du XXe siècle*. Condé-en-Normandie, 2022. 83–99.
- J. Nagy László: *A nemzeti felszabadító mozgalom problémái Algériában 1942–47*. In: Ferwagner Péter Ákos – Kövér Lajos (szerk.): „J. Nagy-akták”. J. Nagy László munkássága a szegedi Acta Historica tükrében. Szeged, 2015. 75–88.
- J. Nagy László: *Insurrection dans le Constantinois (Algérie, mai 1945)*. In: Ferwagner Péter Ákos – Kövér Lajos (szerk.): „J. Nagy-akták”. J. Nagy László munkássága a szegedi Acta Historica tükrében. Szeged, 2015. 123–130.
- Johnson, Samuel D.: *La formation d'une Église locale au Cameroun. Le cas des communautés baptistes (1841–1949)*. Paris, 2012.
- Joseph, Richard: *Le mouvement nationaliste au Cameroun: les origines sociales de l'UPC*. Paris, 1986. <https://doi.org/10.1017/S0021853700013931>
- Joseph, Richard A.: *Settlers, Strikers and Sans-Travail: The Douala Riots of September 1945*. Journal of African History, vol. 15. (1974) No. 4. 669–687.
- Joseph, Richard A.: *The German Question in French Cameroun, 1919–1939*. Comparative Studies in Society and History, vol. 17. (1975) No. 1. 65–90. <https://doi.org/10.1017/S0010417500007647>
- Kamé Bouopda, Pierre: *Histoire politique du Cameroun au XXe siècle*. Paris, 2016.
- Kiszely István: *A Föld népei. 3. Afrika népei*. Budapest, 1986.
- Lacouture, Jean: *De Gaulle. 2. Le politique 1944–1958*. Paris, 1989.
- Lon Nfi, Joseph: *The Reunification Debate in British Southern Cameroons: The Role of French Cameroon Immigrants*. Bamenda, 2014.
- M'Bokolo, Elikia: *L'Afrique équatoriale de l'Ouest*. In: Mazrui, Ali A. – Wondji, C. (dir.): *Histoire générale de l'Afrique VIII. L'Afrique depuis 1935*. Paris, 1998. 215–241.
- Mabon, Armelle: *La tragédie de Thiaroye, symbole du déni d'égalité*. Hommes & Migrations, n°1235. (2002) janvier-février. 86–95. <https://doi.org/10.3406/homig.2002.3780>
- Messina, Jean-Paul – Slageren, Jaap van: *Histoire du christianisme au Cameroun des origines à nos jours. Approche œcuménique*. Paris–Yaoundé, 2005.
- Moumé-Étia, Léopold: *Cameroun, les années ardentes. Aux origines de la vie syndicale et politique*. Paris, 1991.
- N'Jeuma, Martin Z.: *L'«idée de Cameroun» dans l'indépendance du Cameroun (1959-1961)*. In: Ageon, Charles-Robert – Michel, Marc (dir.): *L'Afrique noire française. L'heure des indépendances*. Paris, 2010. 459–480.
- Ndi, Alvine Henriette Assembe: *La gestion des pétitions sur le Cameroun sous mandat français par la Commission permanente des mandats: une contre-expertise négligée?* In: Bourmaud, Philippe – Neveu, Norig – Verdeil, Chantal (dir.): *Experts et expertise dans les mandats de la Société des Nations: figures, champs, outils*. Paris, 2020. 231–256. <https://doi.org/10.4000/books.pressesinalco.38547>
- Ndiaye, Pap: *Présence africaine avant „Présence Africaine”. La subjectivation politique noire en France dans l'entre-deux-guerres*. Gradhiva. Revue d'anthropologie et d'histoire des arts, n°10. (2009). 64–79. <https://doi.org/10.4000/gradhiva.1517>
- Ndumbe III, Kum'a: *Le rôle de jeunesse dans la construction nationale: l'exemple d'Adolf Ngoso Din*. https://www.africavenir.org/news-details/archive/2009/august/article/le-role-de-la-jeunesse-dans-la-construction-nationale-lexemple-dadolf-ngoso-din.html?tx_ttnews%5Bday%5D=11&cHash=f17bofo2ca40bfd0ef913570899278da (letöltés: 2021. szeptember 19.)
- Ngongo, Louis: *Histoire des forces religieuses au Cameroun. De la Première Guerre mondiale à l'Indépendance*. Paris, 1982.
- Onana, Janvier: *Entrées en politique: voies promotionnelles de l'apprentissage et de l'insertion politiques „indigènes” dans l'État colonial au Cameroun. L'expérience de la Jeucafra*. <http://polis.sciencespobordeaux.fr/vol7ns/arti3.html> (letöltés: 2022. október 4.)

- Paris, Robert: *La révolte des travailleurs de Douala (Cameroun) en septembre 1945: écrasée dans le sang!* Matière et Révolution, 4 juin 2015. <https://www.matierevolution.fr/spip.php?article3711> (letöltés: 2022. szeptember 28.)
- Schler, Lynn: *History, the Nation-State, and Alternative Narratives: An Example from Colonial Douala*. African Studies Review, vol. 48. (2005) No. 1. 89–108. <https://doi.org/10.1353/arw.2005.0038>
- Salgó László: *Gyarmatpolitika Napóleonától de Gaulle-ig*. Budapest, 1977.
- Salgó László: *Ho Si Minh*. Budapest, 1984.
- Sík Endre: *Fekete Afrika története*. 4. köt. Budapest, 1973.
- Slageren, Jaap van: *Les origines de l'Église évangélique du Cameroun. Missions européennes et christianisme autochtone*. Leiden, 1972.
- Suret-Canale, Jean: *Afrique noire occidentale et centrale. Vol. 3. De la colonisation aux indépendances (1945–1960)*. Paris, 1972.
- Suret-Canale, Jean: *A négerkereskedelemtől a neokolonializmusig. Afrika-történeti esszék*. Budapest, 1983.
- Tyulpanov, Sz. I.: *Az imperialista gyarmati rendszer és felbomlása*. Budapest, 1960.
- Väisse, Maurice: *Le rêve de la grandeur*. Les Collections de L'Histoire, n°28. (2005) juin-septembre. 86–90.
- Viers, Georges: *Les travailleurs indigènes de Douala d'après M. Jacques Guilbot*. Les Cahiers d'Outre-Mer, 1953. 285–290. <https://doi.org/10.3406/caoum.1953.1865>
- Yacono, Xavier: *Les étapes de la décolonisation française*. Paris, 1991.

PÉTER ÁKOS FERWAGNER

On The Way to Cameroon's Independence: The 1945 Douala Uprising

In September 1945 spontaneous revolts broke out in the port city of Douala. In Cameroon, which was a French mandate territory at the time, social unrest and tensions were rising due to colonial oppression and the social crisis. Because local authorities were unable to keep things under control, policing was taken over by the Europeans, and the number of casualties is unknown to this day. An important factor in the events was the large number of poor people moving into the city from the countryside, which changed the social structure of Douala. The Douala Uprising became an important step on the way to Cameroon's independence.